

Hrvoje Kekez

CISTERCITI I ČUNTIĆ 1211. GODINE

dr. sc. Hrvoje Kekez
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10 000 Zagreb

UDK 94(497.5Čuntić)"1211"
UDK 271.12(497.5Čuntić)"1211"
izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. siječnja 2012.
Prihvaćeno: 29. veljače 2012.

Selo Čuntić jedno je od najstarijih naselja smještenih na središnjem prostoru današnje Banovine. Po prvi puta se spominje 1211. godine pod imenom Čultić (*Chvltych*) i to kao posjed koji je tadašnji ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. darovao novoosnovanom cistercitskom samostanu u Topuskom. Sam zapis o tim povijesnim događajima sačuvan je u »Knjizi povlastica samostana Blažene Djevice Marije u Topuskom« (*Liber privilegiorum monast. B. V. Mariae de Toplica*) koja se danas čuva u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, unutar fonda »Protocola varia«. Unatoč tome, današnje naselje Čuntić vrlo je vjerojatno postojalo i ranije te je bilo sastavni dio vlastelinstva hrvatskog hercega u Gori, od kojega je dijelove kralj Andrija II. darovao topuskim cisterciticima. U radu se nastoji odrediti značenje Čuntića unutar vlastelinstva hrvatskog hercega u srednjovjekovnoj županiji Gori, te povezati prvi spomen Čuntića s dolaskom cistercita u Topusko i formiranja njihovog vlastelinstva. Posebna pozornost posvećena je značenju Čuntića i okolnih naselja u gospodarskom životu cistercitske opatije Blažene Djevice Marije u Topuskom, kao i društvenim skupinama koje su na prostoru današnje Banovine živjele početkom 13. stoljeća, tj. u vrijeme prvog spominjanja današnjeg Čuntića.

Ključne riječi: Čuntić, cisterciti, Topusko, 1211., kralj Andrija II., srednji vijek

1. UVOD

Današnje selo Čuntić jedno je od najstarijih naselja na prostoru današnje Banovine te je njegova najstarija zabilježena povijest usko povezana s dolaskom cisterci-

ta u hrvatske krajeve. Čuntić se po prvi puta spominje 1211. godine u privilegiju tadašnjeg ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II. koji je tom ispravom darovao niz posjeda novoosnovanom cistercitskom samostanu u Topuskom. Riječ je o svečanom privilegiju u kojemu je kralj Andrija II. detaljnije naveo prava i posjede što ih je cisterciticima predao kao svoju nadarbinu. Iako izvorna, kraljeva isprava iz 1211. godine, nije sačuvana, ipak je ostao sačuvan njezin prijepis u »Knjizi povlastica samostana Blažene Djevice Marije u Topuskom« (*Liber privilegiorum monasterium Beatae Virginiae Mariae de Toplica*). Riječ je o knjizi u koju su redovnici prepisivali sve važnije isprave vezane uz gospodarski život svoje zajednice, i to poglavito isprave koje govore o posjedima što su cisterciticima darovani, ili su ih kupili od susjednih zemljoposjednika. Izvorna »Knjiga povlastica« danas se čuva u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, unutar fonda *Protocola varia*.¹ Sam zapis o Čuntiću (*Chvltych*) nalazi se na trećoj stranici prijepisa isprave kralja Andrije II.

Kao što je već rečeno, prvo spominjanje Čuntića i njegova najstarija povijest usko je povezana uz osnutak i djelovanje cistercitske opatije Blažene Djevice Marije u Topuskom, te je stoga potrebno ukratko prikazati povijest historiografskih istraživanja rečene opatije. Tako je cistercitska opatija u Topuskom, srednjovjekovnoj Toplici, bila predmet istraživanja povjesničara od samih početaka stasanja moderne hrvatske historiografije koja se počela značajno razvijati u prvoj polovini 19. stoljeća. Prvu povijesno-topografsku studiju o Topuskom napisao je Michael von Kunnits 1827. godine.² Nakon što je 1830-ih godina posjetio Topusko, Radovan Šiljak je odlučio napisati povijest tamošnje cistercitske opatije, pa je stoga 1840. godine na njemačkom jeziku objavio knjižicu o sačuvanosti njezinih ruševina, kao i o njezinoj povijesti.³ Dvadesetak godina potom Ivan Kukuljević Sakcinski objavio je prvu detaljnu povijest opatije u Topuskom.⁴ Njegov rad značajno je unaprijedio Šime Ljubić nakon što je proveo prva arheološka iskapanja na terenu.⁵ Do tada najbolji prikaz povijesti cistercitske opatije Blažene Djevice Marije u Topuskom,

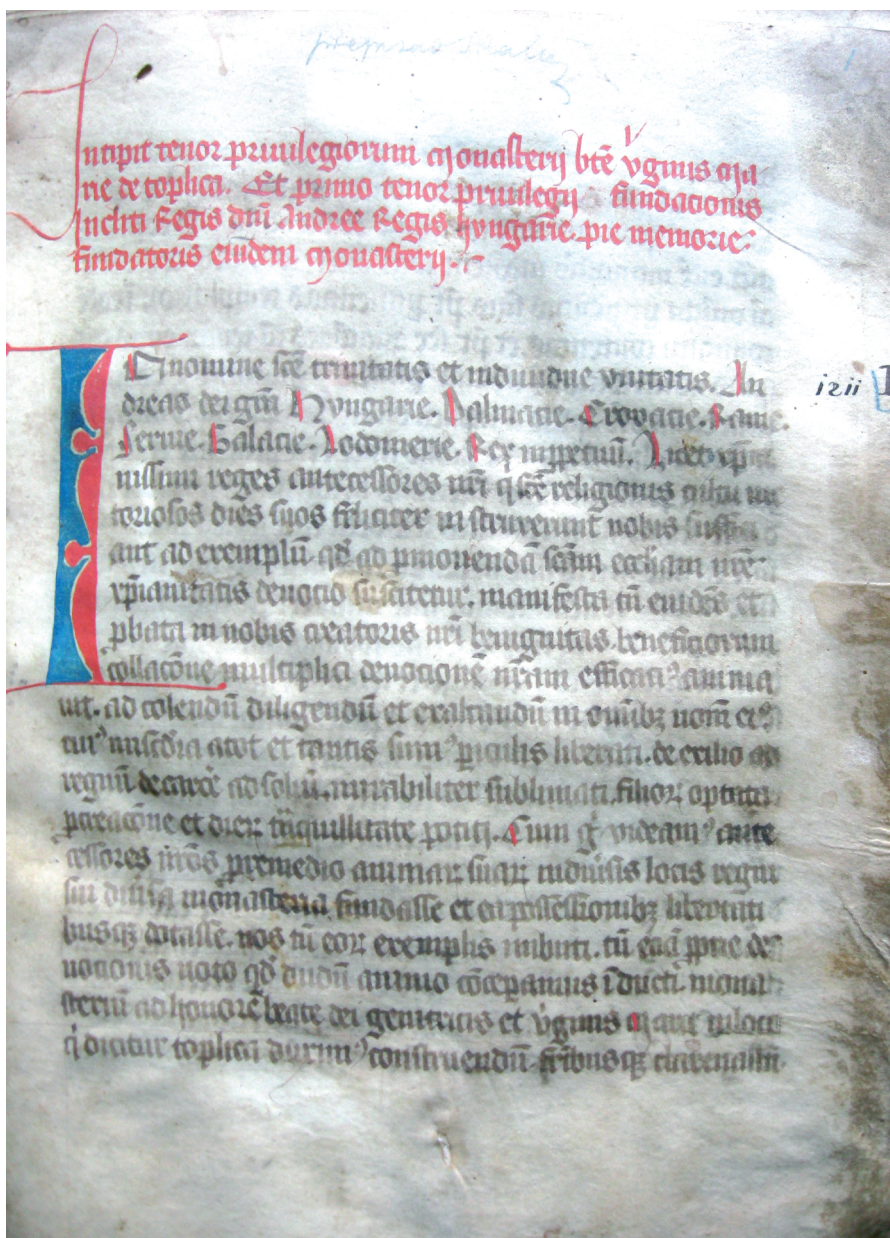
¹ Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, fond: *Protocola varia*, 2a. Ispravu iz 1211. po prvi puta je 1905. godine objavio Tade Smičiklas u trećem svesku svoga »Diplomatičkog zbornika Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije« (Tade Smičiklas (ur.), *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje: CD), sv. 2, dok. 84., Zagreb, 1905., str. 103.-105.)

² Michael von Kunnits, *Povijesno topografski opis mineralnog kupališta Topusko*, Topusko, 1827. (reprint: 1997.)

³ Radovan Šiljak, »Kloster dann Abtei und Schloss Toplica (Topoczka) nun Thopusko«, *Croatia Zeitschrift*, Agram, 1840.

⁴ Ivan Kukuljević-Sakcinski, »Opatija b. d. M. u Topuskom«, *Književnik: časopis za jezik i povijest hrvatsku i srpsku, i prirodne znanosti*, vol. 1, Zagreb, 1864., str. 78.-89.

⁵ Šime Ljubić, »Topusko (Ad fines)«, *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*, vol. 1, br. 2, Zagreb, 1880., str. 1.-11.

Slika 1. Naslovna stranica prijepisa privilegija kralja Andrije II. podijeljenog 1211. godine cistercitskoj opatiji u Topuskom (*Liber privilegiorum monasterium Beatae Virginiae Mariae de Toplica* Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, fond: Protocolla varia, 2a)

temeljen na detaljnim istraživanjima sačuvanih pisanih povijesnih izvora, napisao je 1897. godine Ivan Krstitelj Tkalčić.⁶ Početkom 20. stoljeća otkrivene su nove srednjovjekovne isprave koje se odnose na opatiju u Topuskom, te su ih naknadno objavili i analizirali Emilije Laszowski i Vjekoslav Klaić.⁷ U drugoj polovini 20. stoljeća cistercitska opatija u Topuskom još jednom našla se u fokusu hrvatskih povjesničara koji su započeli istraživati posebna pitanja o životu i političkom položaju opatije unutar srednjovjekovne Slavonije. Tako je Josip Adamček napisao detaljnu studiju o ekonomskim prilikama i seljačkim nemirima na opatijskim posjedima sredinom 16. stoljeća.⁸ Štoviše, početkom devedesetih godina 20. stoljeća Mladen Ančić objavio je rad u kojem se poglavito bavio unutarnjom strukturom i načinima upravljanja, iznimno velikim, cistercitskim vlastelinstvom od utemeljenja opatije početkom 1205. godine, do pretvaranja opatije u komendu početkom 15. stoljeća.⁹ I konačno, potrebno je napomenuti da je 2008. godine Ana Novak obranila magistarski rad na temu cistercitske opatije u Topuskom 2008. godine.¹⁰ U tome radu Novak je dala pregled historiografije, te opisala povijest Topuskog prije i nakon dolaska cistercita. Štoviše, Novak se bavila kulturnim, vjerskim, političkim i ekonomskim utjecajima cistercita na susjedna područja, istovremeno naglasivši prometnu ulogu cistercitske opatije u Topuskom u širem kontekstu srednjovjekovne Slavonije, kao i obrambenu ulogu opatije u vrijeme osmanske ugroze tijekom kasnog 15. i 16. stoljeća. U ovom pregledu historiografije o cistercitskoj opatiji u Topuskom potrebno je ukazati i na rad autora ovoga rada u kojemu je on detaljno objasnio duhovne, kulturne i političke korelacije plemićkog roda Babonića i cistercitskih opatija u Kostanjevici na Krki i u Topuskom tijekom 13. i početkom 14.

⁶ Ivan Krstitelj Tkalčić, »Cistercitski samostan u Topuskom«, *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*, vol. 2, br. 1, Zagreb, 1896.-1897., str. 110.-129.

⁷ Emilij Laszowski, »K povijesti opatije Topuske«, *Vjestnik Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog arkiva*, vol. 1, Zagreb, 1899., str. 199.-200.; Emilij Laszowski, »Prilog za povijest opatije topuske«, *Starine JAZU*, vol. 32, Zagreb, 1907., str. 92.-130.; Vjekoslav Klaić, »Dva priloga za povijest cistercičanskoga samostana u Topuskom«, *Vjestnik Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog arkiva*, vol. 3, Zagreb, 1901., str. 263.-264.

⁸ Josip Adamček, »Nemiri na posjedima Topuske opatije sredinom XVI. stoljeća«, *Historijski zbornik*, vol. 21/22, Zagreb, 1968.-1969., str. 283.-308.

⁹ Mladen Ančić, »Cistercitska opatija u Topuskom do pretvaranja u komendu«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 27, Zagreb, 1994., str. 29.-42.

¹⁰ Ana Novak, *Topusko u razdoblju od dolaska cistercita do kraja srednjega vijeka*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008. Nedavno je kolegica Novak obranila i doktorski rad koji se bavi topografijom Gorskog arhidakonata Zagrebačke biskupije koji se uglavnom prostorno poklapao sa srednjovjekovnom Gorskom županijom (Ana Novak, *Gorski arhidakonat Zagrebačke biskupije od 1334. do 1501. godine (Povijesni razvoj crkvenoadministrativnog područja)*, doktorski rad, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011.).

stoljeća.¹¹ Naravno, cistercitska opatija u Topuskom redovito je spominjana u raznim knjigama i radovima koji su davali prikaz povijesti i uloge cistercita na hrvatskim srednjovjekovnim prostorima.¹²

2. DOLAZAK CISTERCITA U TOPUSKO I PRVO SPOMINJANJE ČUNTIĆA

U hrvatskoj historiografiji okolnosti dolaska cistercita u Topusko već su vrlo detaljno analizirane, te je na ovome mjestu potrebno samo ukazati na osnovne parametre tih događaja. Tako je 1205. godine novi ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. zamolio opata cistercitske opatije u Clairvauxu u Francuskoj da pošalje svoju braću u njegovo kraljevstvo. Pritom je cistercitima darovao posjede, ali i sve pripadnosti sa svim ljudima, slugama i slobodnima, nad kojima on ranije imao vlast kao hrvatski herceg na svome vlastelinstvu u srednjovjekovnoj Gorskoj županiji.¹³ Prvi cisterciti su iz Francuske u tadašnju Slavoniju, vrlo vjerojatno, došli već sljedeće 1206. godine, a prema registrima cistercitskoga reda zadužbinu su preuzeli 1. kolovoza 1208. godine, te je topuska opatija prema ranim registrima cistercitskog reda zabilježena kao 76. kćerka opatije u Clairvauxu.¹⁴

Kako je kralj Andrija II. u fundacijskoj ispravi iz 1205. godine naveo, on je cistercitsku opatiju u Topuskom osnovao za »spas svoje duše«, što je redovita onodobna diplomatska formula.¹⁵ Dakle, već po osnivanju cistercitska opatija u Topuskom utemeljena je kao kraljevski samostan (*monasterium regale*), te su njezini redovnici uživali kraljevsku zaštitu posebice u vremenima čvrste i stabilne kraljev-

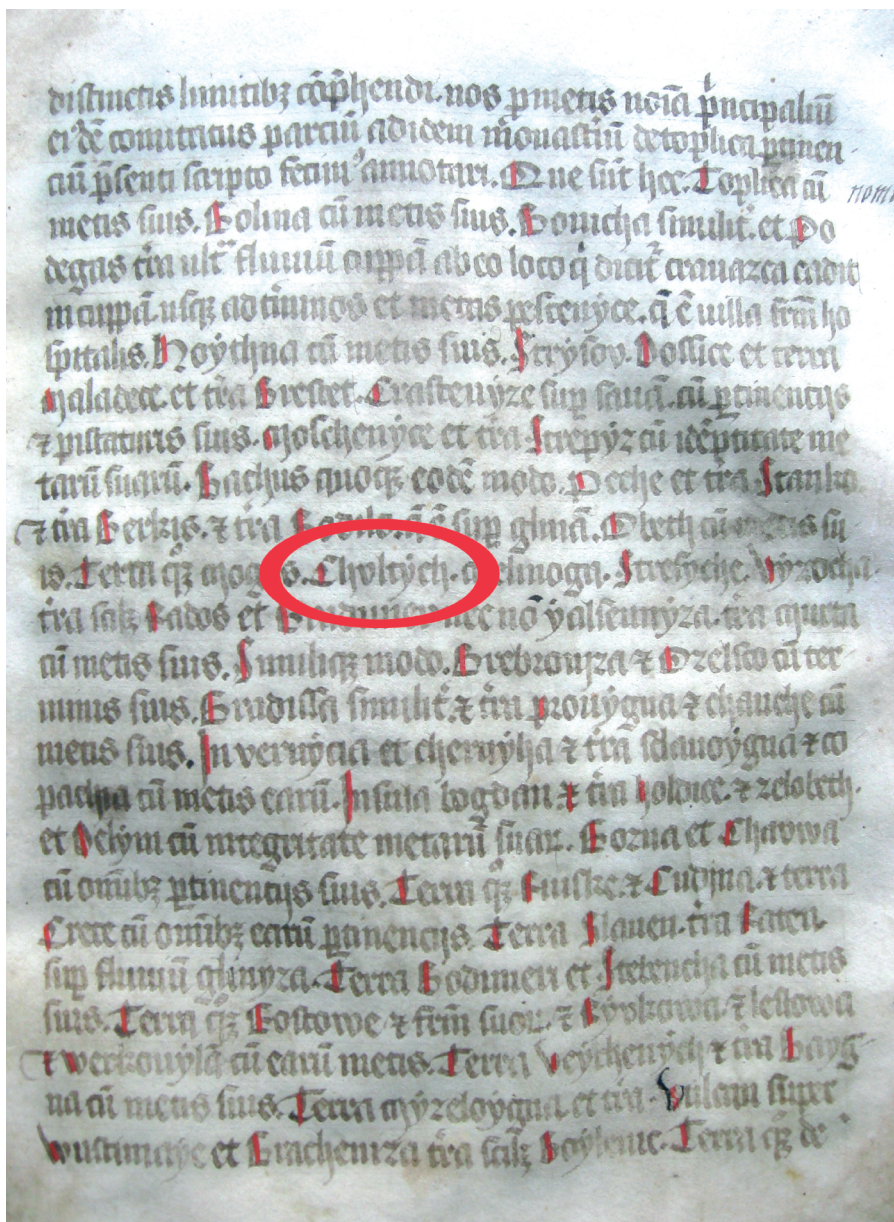
¹¹ Hrvoje Kekez, »Cistercians and nobility in medieval Croatia: the Babonići kindred and monasteries of Topusko (Toplica) and Kostanjevica (Landstrass) in the 13th and early 14th centuries«, *Cîteaux: commentarii cistercienses*, tom. 61, fasc. 2-4, Forges-Chimay, 2010., str. 257-278.; Hrvoje Kekez, *Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća*, doktorski rad, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2012., str. 280.-294.

¹² Primjerice: Milan Turković, *Povijest opatija reda cistercita u Hrvatskoj-Slavoniji i Dalmaciji*, Sušak, 1936.; Josip Buturac, »Poviestni priegled redovništva u Hrvatskoj«, *Croatia Sacra*, vol. 20/21, Zagreb, 1943., str. 11.-12.; Mladen Ančić, »Cistercians in Thirteenth Century Croatia«, *Mediaevistik*, vol. 10, Salzburg, 1997., str. 205.-218.

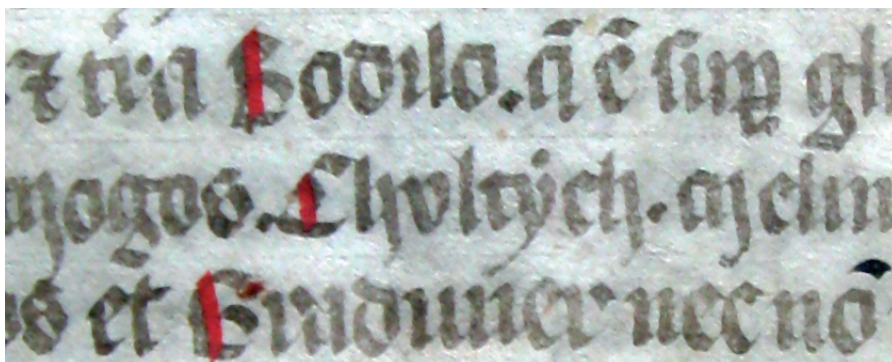
¹³ *...terram de Gora cum omnibus suis appendiciis eo iure et ea libertate, qua nobis tempore ducatus nostri servire tenebatur, cum omnibus hominibus, servis et liberis deo et beate Marie contulimus ad abbaciam construendam...*CD 3, dok. 49., str. 54.-55.

¹⁴ Ivan Ostojčić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. III, Split, 1965., str. 209.

¹⁵ *...Andreas dei gracia Hungarie rex ... Notum esse volumus tam presentibus quam futuris, quod in remedium anime nostre...*, CD 3, dok. 49., str. 54.

Slika 2. Treća stranica privilegija kralja Andrije II. na kojoj se spominje Čuntić (u crvenom krugu)

Slika 3. Zapis o Čuntiću iz 1211. godine

ske vlasti, tj. od početka 13. pa sve do zadnja tri desetljeća 14. stoljeća.¹⁶ Kako je većina cistercitskih samostana u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu osnovano kao kraljevske zaklade na važnim putovima, očito je da je vladar u težnji za centraliziranjem vlasti na graničnim područjima htio imati sebi odane društvene skupine.¹⁷

Osim toga, cisterciti su tijekom 12. i 13. stoljeća sudjelovali u borbi protiv herezika. Neki su čak i osobno sudjelovali u križarskim ratovima, pa čak i predvodili kampanje protiv hereze. Javno propovijedanje bila je važna odlika ovoga reda koja se razvila kao reakcija na pojavu hereza, te su cisterciti trebali raditi na suzbijanju hereze. Štoviše, moguće je da su cisterciti dovedeni u Goru kao podrška vitezovima templarima, pogotovo ako se uzme u obzir da je upravo Andrija II., kralj koji je doveo cistercite u Slavoniju, već 1217. otišao u križarski rat. Isto tako, ulogu cistercita u Topuskom moguće je razmatrati u kontekstu borbe protiv širenja dualističke hereze iz Bosne (bosanski krstijani).¹⁸

Kada se razmatraju razlozi zbog kojih ih je ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. pozvao u srednjovjekovnu Slavoniju, u obzir se mora uzeti i činjenica da su cisterciti bili poznati kao vrsni kolonizatori. Oni su krčili šume, izvršno su navodnjavali zemlju, gradili mlinice i ribnjake, ali i sadili vinograde. Štoviše, čini se da su cisterciti iz Topuskog veliki dio svoga prihoda ostvarivali i od trgovine. Naime, i sama opatija je smještena na najvažnijem srednjovjekovnom putu koji je Panoniju spajao s istočnom jadranskom obalom (*via Colomani regis, via magna, via magna exerci-*

¹⁶ Ančić, »Cistercitska opatija u Topuskom«, str. 32.; Kekez, »Cistercians and nobility in medieval Croatia«, str. 265.-266.

¹⁷ Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, str. 207., Novak, *Topusko u razdoblju od dolaska cistercita*, str. 44.-45.

¹⁸ Usporedi i detaljnije vidi: Novak, *Topusko u razdoblju od dolaska cistercita*, str. 47.-49.

tualis), a već u 13. stoljeću ubirali su cisterciti prihode s trga u Topuskom i Bakuši, kao i dio prihoda trga u Gori.¹⁹

Kao što je već rečeno, kralj Andrija II. je 1211. godine dao svečani privilegij cistercitskoj zajednici u Topuskom u kojemu je točno odredio njima darovane posjede i prava. Pritom je iz darovnice isključio posjede koje je ranije darovao templarima iz Gore, kao i posjede šest rodova Gorske županije (*sex generationes de Gora*).²⁰ Štoviše, 1213. godine, kralj Andrija dao je novu darovnicu kojom je jasnije odredio prava oko svoje nadarbine koja su u međuvremenu postala sporna.²¹

S druge pak strane, iako se Čuntić po prvi puta spominje tek 1211. godine u izravnoj povezanosti s cistercitema, ipak je potrebno naglasiti kako to ne znači da taj kraj nije bio naseljen i u ranijim vremenima. Naime, zanimljivo je primijetiti, kralj Andrija II. podijelivši privilegije novoosnovanoj cistercitskoj opatiji u Topuskom u sva tri privilegija (1205., 1211. i 1213.) naglasio kako im predaje sve posjede i prava koje je on ranije, kao hrvatski herceg, uživao na svome vlastelinstvu u Gorskoj županiji. Štoviše, u privilegiju iz 1211. godine naglasio je kako im daruje sva prava koje mogu slobodno, zauvijek i u cijelosti uživati kao što su ih ranije uživali slavonski hercezi ili župani Gore.²² Ovo govori o tome da je na prostoru Gorske županije vladar imao svoj posjed, od kojega je mogao pojedinim plemićima ili crkvenim redovima darovati određene dijelove kao zahvalu za vjernu službu, ali i kao залог za buduću vjernost. Štoviše, ta činjenica govori i u prilog da je prostor Gorske županije već i ranije bio značajno naseljen, pa samim time je vjerojatno i Čuntić postojao znatno prije svoga prvog spominjanja 1211. godine. Darovanom posjedu pripadala su zemljišta, livade, sela, šume, trgovi, lovišta, vode, pristaništa, mlinice, ribnjaci, a uz njih cisterciti su dobili vlast nad tamošnjim kmetovima, jobagionima, ili podanicima utvrde sa svim njihovim službama i davanjima.²³

Sam Čuntić, kao i posjedi spomenuti uz njega (Mogoš, Melinoga, Srežice i Visoko), u ispravi iz 1211. naveden je kao *terra* (zemlja).²⁴ Dakle, riječ je o zemljišnom posjedu unutar kojega se nalazilo obradivo zemljište, ali i druga prirodna

¹⁹ Usporedi i detaljnije vidi: Novak, *Topusko u razdoblju od dolaska cistercita*, str. 45.-46., 102.-106.

²⁰ *...Dedimus autem eidem monasterio ... in dotem, totum videlicet comitatum de Gorra cum omnibus pertinentenciis suis, preter pertinencias Templariorum in eodem comitatu contentas et preter sex generationes cum tenumenits earum*, CD 3, dok. 84., str. 103.; Ančić, »Cistercitska opatija u Topuskom«, str. 33.

²¹ CD 3, dok. 95., str. 116.-118.

²² *...omnia iura ... comitatus de Gora ... libere et integre perpetuoque possideat sub eius libertatis integritatisque tenore, quo duces Sclauonie seu comites de Gorra eadem antea possederunt...*, CD 3, dok. 84., str. 103. Usporedi i više vidi: Mladen Ančić, »Vlastelinstvo hrvatskoga hercega u Gorskoj županiji«, *Povijesni prilozi*, sv. 15, Zagreb, 1996., str. 203.-204.

²³ Ančić, »Vlastelinstvo hrvatskoga hercega«, str. 204.

²⁴ *...terra quoque Mogos, Chvlytych, Melinoga, Stresyche, Wyzocha...*, CD 3, dok. 84., str. 104.

bogatstva poput šuma, vodotokova i livada. Štoviše, prihvate li se dosadašnja tumačenja značenja termina *terra* početkom 13. stoljeća i Čuntić je bio zemljišni posjed s jasno određenim granicama na kojemu su se nalazili stambeni objekti u to doba još uvijek negrupirani u organizirano naselje.²⁵

3. DRUŠTVENE SKUPINE NA PROSTORU SREDNJOVJEKOVNE GORSKE ŽUPANIJE POČETKOM 13. STOLJEĆA

Krajem 12. stoljeća prostor srednjovjekovne Gorske županije spadao je u vlastelinstvo hrvatskog hercega, te je njime upravljao budući ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. Što se tiče društvenih skupina koje su živjele na tom prostoru može se reći da u srednjovjekovnoj županiji Gori mogu pronaći gotovo sve društvene skupine koje su i inače u to doba živjele na prostoru Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.

Naime, srednjovjekovne županije Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva bile su organizirane oko središnje županijske utvrde koja je predstavljala osnovu vojne organizacije kraljevstva. Kraljevske županije su administrativne jedinice s jasno određenim granicama kojima je upravljao župan (*comes*). Župani kraljevskih županija bili su izravni predstavnici kraljevske vlasti čiji se autoritet protezao nad cjelokupnim stanovništvom županija bez obzira da li su pojedine društvene skupine imale određene slobode. Oni su u ime kralja obavljali sudsku vlast, okupljali vojsku i brinuli se oko kraljevskih prihoda. Oko 1200. godine u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu bilo je pedesetak kraljevskih županija, te je čest bio slučaj da je pojedini župan upravljao s dvije ili više kraljevskih županija. Tako je, primjerice, župan županije Bihor upravljao i županijama Békés i Zaránd.²⁶

U doba vladanja dinastije Arpadovića na ugarsko-hrvatskom prijestolju, i to poglavito u 12. i početkom 13. stoljeća, velika većina stanovništva kraljevskih županija bili su seljaci, tj. neslobodni ljudi, kmetovi (*servi*).²⁷ Zbog povećanja broja sačuvanih povijesnih izvora jasniju sliku društvene strukture stanovništva Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva može se vidjeti početkom 13. stoljeća. Ipak, ta struktura

²⁵ Iako se u ugarskim i hrvatskim srednjovjekovnim izvorima termin *terra* upotrebljavao često vrlo nekonzistentno, te je stoga na temelju latinske terminologije nesigurno zaključivati o tipu posjeda ili teritorija koje je taj naziv opisivao (Radovan Gajer, »Posjedi Zagrebačkoga kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 11, br. 1, Zagreb, 1978., str. 14.), ipak se može reći da je prema sačuvanim ispravama jasno da je termin *terra* označavao jasno ograničen posjed. Naime, u mnogim se isprava vršila reambulacija posjeda (*terra*) te se pritom jasno navodi granica tog posjeda/zemlje.

²⁶ Usporedi: Pál Engel, *The Realm of St Stephen*, London-New York, 2001., str. 72.-74.

²⁷ Engel, *The Realm*, str. 66.-67.

očito ima podrijetlo u ranijim vremenima. Početkom 13. stoljeća svaki je čovjek znao svoj društveni položaj koji ponajviše bio određen njegovim rođenjem, tj. podrijetlom. Drugim riječima, pojedinac je svoj društveni status nasljeđivao od svojih predaka te je prirodno pripadao istom društvenom sloju kao i njegovi predci.²⁸

Potomci slobodnih ljudi, slobodnjaci, bili su krajem 12. i početkom 13. stoljeća na osnovi svojih obaveza prema kraljevskoj županijskoj utvrdi podijeljeni u dvije osnovne društvene skupine. Najbrojniji su bili kastrenzi (gradčani, gradščani, lat. *castrenses*) koji su živjeli u selima manje ili više udaljenima od županijske utvrde. Zajednički su obrađivali zemlju koja je bila njihova, te nisu mogli biti s nje protjerani. Ipak ta se zemlja uvijek nazivala »zemljom utvrde« (lat. *terra castris*) i uvijek je smatrana posjedom kraljevske utvrde. Zbog administrativnih razloga bili su podijeljeni u stotine (lat. *centurionatus*).²⁹

U drugu društvenu skupinu spadali su jobagioni (gradokmetovi, lat. *iobagiones castris*) koji su formirali viši društveni sloj. Njihova je osnovna funkcija bila ratnička služba te su nasljedno bili vezani uz kraljevsku utvrdu. Ipak, bili su oni privilegirani društveni sloj koji je bio nadređen mnogobrojnom stanovništvu utvrde, kastrenzima. Početkom 13. stoljeća, tj. u vrijeme kada se sve češće počinju javljati u pisanim izvorima, jobagioni (*iobagiones castris*) su nasljedno uživali svoje posjede baš kao i plemeniti ljudi (*nobiles*). Svakako je najvažnija privilegija koju su uživali jobagioni bilo izuzeće od poreza. Ipak, kao što je već rečeno, nasljedno su vojno opsluživali kraljevsku utvrdu i bili nadređeni stanovništvu utvrde. Zapovjednik vojnog kontingenta kraljevske utvrde bio je *maior exercitus*, dok je zapovjednik utvrde bio *maior castris*.³⁰

Posebna društvena skupina koja se mogla pronaći na prostorima kraljevskih županija bili su »gosti« (lat. *hospites*). Bile su to skupine stranih doseljenika koji su se u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo doseljavali kao trgovci i obrtnici, ili pak kao seljaci najkasnije od 11. stoljeća. Živjeli su i na kraljevskim posjedima, ali i na posjedima kraljevskih utvrda, crkvenim posjedima ali i na plemićkim posjedima, baš kao i u gradskim naseljima. Živjeli su prema svojim etničkim i pravnim običajima, te imali pravo slobodnog kretanja. Ipak, za zemlju na kojoj su živjeli plaćali su posebne poreze.³¹

Najvažniji društveni pomak koji se uočava na prostoru Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva oko 1200. godine je pojava plemstva kao društvene klase i aktivne poli-

²⁸ Engel, *The Realm*, str. 70.

²⁹ Engel, *The Realm*, str. 70.-71.

³⁰ Engel, *The Realm*, str. 71.-72.

³¹ Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica, 1994., str. 42.-45.; Engel, *The Realm*, str. 69.

tičke snage. Plemstvo se jasno razlikovalo od seljaka i drugih polu-slobodnih društvenih slojeva prvenstveno zbog svoje ratničke službe, ali i po samoj činjenici da je zemlja na kojoj su živjeli bila njihovo privatno vlasništvo. Ipak, istodobno se javlja pojam plemića kao srednjovjekovnog viteštva. Potrebno je posve pojednostavljeno napomenuti da je plemić Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva bio je plemić zbog same činjenice da je nasljedno posjedovao zemlju, za razliku od seljaka i drugih poluslobodnih društvenih slojeva koji su živjeli na nečijoj zemlji.³²

U pogledu teritorijalnog rasprostiranja srednjovjekovne županije Gore, potrebno je reći da je ona okvirno obuhvaćala područje nešto šire od današnje istočne Banovine. Prema Ančiću, granica županije je od zapada išla crtom od zamišljene točke između Topuskog i Perne prema rijeci Kupi gdje je skretala u sjeveroistočnom pravcu prema Savi uključujući i naselje Pešćenicu. Granica je Savu prelazila kod ušća potoka Černec i obuhvaćala lijevu obalu Save sve do današnje Kutine. Odatle se granica spuštala prema Lonji i njenom ušću u Savu koju je tamo ponovno prelazila, odakle se pravocrtno kretala prema Uni uključujući i Zrinsku goru. Granica je dalje, vrlo vjerojatno, išla uzvodno rijekom Unom od današnje Krupe gdje je skretala na sjever između Čave i Cazina koji je spadao u Psetsku županiju. Odatle je granica išla dalje na sjever između Kladuše i Vranograča i dalje preko rijeke Gline do zamišljene početne točke.³³

U svome radu o vlastelinstvu hrvatskog hercega, kasnijeg ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II. koje se nalazilo na prostoru srednjovjekovne županije Gore, a kojeg je 1205. godine darovao cistercitima (što je kasnije potvrdio i privilegijama iz 1211. i 1213. godine), Ančić je detaljno opisao sve društvene skupine, njihove posjede i obveze, te dinamiku društvenih mijena na prostoru srednjovjekovne županije Gore. Iz rada se jasno vidi da su tamo živjeli *iobagiones castri*, *homines de foro*, *hospites*, *castrenses* i *servi*, ali su tamo posjede imali, ne samo cisterciti iz Topuskog, nego i vitezovi templari sa sjedištem u utvrdi Gori,³⁴ kao i srednjovjekovni plemićki rodovi Gorske županije.³⁵ Riječ je o plemenitim Blinjanima (Blinjski) i Ratetićima, te plemićima iz Bročine.

³² Engel, *The Realm*, str. 83.-84.; Martin Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London, 2000., str. 28.-38.

³³ Ančić, »Vlastelinstvo hrvatskoga hercega«, str. 219.-220.

³⁴ Utvrda Gora se kao središnja utvrda istoimene kraljevske županije po prvi puta spominje 1242. godine (...*terre castri de Guora...*, CD 6, dok. 115., str. 167.). Zanimljivo je za primijetiti da unatoč ranosrednjovjekovnom obnavljanju antičkog Siska, koji je za središte svoje pobune odabrao knez Ljudevit (Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994., str. 17., 101.-104.), ta utvrda ipak nije postala središnja županijska utvrda nego je tu funkciju preuzela Gora (Ančić, »Vlastelinstvo hrvatskoga hercega«, str. 214.) koja se nalazila na zaštićenijem položaju južno od rijeke Kupe. Sisak je ostao slobodno utvrđeno naselje.

³⁵ Ančić, »Vlastelinstvo«, pass.

4. ZNAČENJE ČUNTIĆA UNUTAR VLASTELINSTVA CISTERCITSKE OPATIJE U TOPUSKOM

Posjed Čuntić nalazio se u jugozapadnom dijelu cistercitskog vlastelinstva u srednjovjekovnoj Gori. Budući da je u kraljevskoj ispravi iz 1211. godine zabilježen kao posjed (*terra*) može se zaključiti da su na prostoru Čuntića prije dolaska cistercita vrlo vjerojatno živjeli neslobodni kmetovi (*servi*) koji su imali obveze prema svojem gospodaru, hrvatskom hercegu. No, dolaskom cistercita u Topusko donekle se promijenila društvena, ali i politička situacija u srednjovjekovnoj Gori. Naime, po dolasku u srednjovjekovnu Goru cisterciti su započeli organizirati svoje novo vlastelinstvo prema običajima koje su imali na sličnim cistercitskim vlastelinstvima u zapadnoj Europi, i to poglavito u Francuskoj, Engleskoj, Njemačkoj i Irskoj. Odnosno, iako su cisterciti dobili omeđene zemlje s već jasno organiziranim gospodarstvom koje se prije njih nalazilo u rukama hrvatskoga hercega, morali su ga prilagoditi potrebama reda i svojem načinu vođenja gospodarstva. Tako su vrlo rano počeli osnivati nove grandže (*grangiae, granciae, grachiae*). Riječ je o poljodjelskim stanicama podignutim na prostranom posjedu oko opatiije, koje su uz trgovinu predstavljale osnovu gospodarske snage pojedine opatiije.³⁶

Na grandama su radili konversi (*frater conversus, frater laicus, laicus conversus, laicus barbatus*). Riječ je o neškolovanim laicima, koji su poslije jednogodišnjeg novicijata polagali tri važna redovnička zavjeta, te budući da nisu bili korni redovnici, nisu sudjelovali u liturgiji i drugim posebnim dužnostima redovnika, a isto tako nisu sudjelovali ni u hijerarhiji reda i upravi samostana.³⁷ Ipak, konversi su bili pravi članovi redovničke zajednice, te su fizičkim radom, kao i organiziranjem rada osiguravali opstanak samostanu.

Teško je točno ustanoviti koliko je cistercitska opatiija u Topuskom imala grandži, jer se mnogima izgubio trag u ispravama, ali vjerojatno je da je na tako velikom prostoru to bio značajan broj. S druge strane, moguće je da cisterciti, koji su od kralja Andrije II. dobili već definirano vlastelinstvo, nisu mijenjali strukturu stanovništva na posjedima, kao i društvene odnose koje su zatekli prigodom zadobivanja nekadašnjeg hercegškog vlastelinstva u Gori. Tako se već pri utemeljenju opatiije u Topuskom, 1211. godine, spominju opatijski jobagioni cistercitske opatiije u Topuskom.³⁸ Oni su svakako bili u boljem društvenom položaju od, primjerice, kmetova (*servi*). Ipak, očito se njihova prvobitna vojnička služba vremenom izmijenila i prilagodila novim gospodarima – crkvenom redu.

³⁶ Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, str. 200.

³⁷ Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, str. 200.; C. H. Lawrence, *Medieval Monasticism: Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages*, London-New York, 1989., str. 178.-181.

³⁸ CD 3, dok. 95. str. 117.; Novak, *Topusko u razdoblju od dolaska cistercita*, str. 55.-56.

Slika 4. – Ostaci gotičkog portala samostanske crkve cistercitske opatije Blažene Djevice Marije u Topuskom (stanje 1970-ih godina)

Stoga, uzme li se kao točna pretpostavka da cisterciti na svome vlastelinstvu nisu uočljivije mijenjali strukturu stanovništva, moguće je pretpostaviti da su tijekom 13. stoljeća u Čuntiću većinu stanovništva činili kmetovi koji su služili cistercitima u Topuskom. Tamošnji kmetovi su obrađivali zemlju, ali su na tom prostoru vrlo vjerojatno važnu gospodarsku ulogu imali i mlinovi. Naime, sačuvane povijesne isprave svjedoče kako su topuski cisterciti na svome velikom vlastelinstvu imali i mnoge mlinova,³⁹ za pretpostaviti je da su se i na posjedu Čuntiću, koji se nalazio uz rječicu Petrinjčicu, postojali i cistercitski mlinovi, posebice stoga što su se na tom prostoru i u kasnijim vremenima nalazili brojni mlinovi.

Nakon slabljenja kraljevske vlasti, u zadnjim desetljećima 13. stoljeća, cistercitsku opatiju pogodila je gospodarska kriza. Smanjenje broja konversa, tj. gubitak radne snage konversa u grandama, kao posljedicu imale su potrebu za dovođenjem i kupovanjem *serva*, neslobodnjaka. Nove kmetove su cisterciti iz Topuskog uglavnom pribavljali sa susjednih plemićkih posjeda, što je rezultiralo bliskijim vezama sa susjednim plemićkim zemljoposjednicima. U konačnici ovi procesi su rezultirali da su krajem 13. stoljeća, tj. u doba slabljenja kraljevske vlasti, topuski cisterciti su sve više tražili zaštitu i potvrđivanje svojih posjeda i od susjednih velikaša, u prvom redu Babonića, a ne od ugarsko-hrvatski kraljeva, iako su cistercitska opatija u Topuskom osnovana kao kraljevska zaklada.⁴⁰

Uz ovakva društvena i gospodarska kretanja usko je vezano pretvaranje granda u predije (*predium*), nasljedno vazalno dobro, što su ih topuski opati davali na uživanje plemićima iz bližeg ili daljeg susjedstva uz uvjet da se prihodi s njih u određenom omjeru dijele između predijalaca i opatije.⁴¹

Iako se ne može točno utvrditi kada je Čuntić pretvoren u predij, može se pretpostaviti da se to dogodilo upravo u vrijeme prve krize cistercitske opatije u Topuskom, tj. krajem 13. i početkom 14. stoljeća. Zanimljivo je primijetiti da kada se Čuntić ponovno spominje u srednjovjekovnim izvorima, 26. siječnja 1355. godine, spominje se upravo kao predij što ga je topuski opat Guilliremo predao knezu Ladislavu, sinu Tuteušovu.⁴²

U svakom slučaju, iz činjenice da se već sredinom 14. stoljeća Čuntić spominje kao predij može se donositi zaključke o izgledu toga manjeg zaokruženog gospo-

³⁹ O cistercitskim mlinovima, kao i općenito o gospodarskoj strukturi cistercitskog vlastelinstva sa sjedištem u Topuskom, više vidi: Novak, *Topusko u razdoblju od dolaska cistercita*, str. 127.-140., i tako navedenu literaturu.

⁴⁰ Više vidi: Kekez, »Cistercians and nobility in medieval Croatia«, str. 268.-272.

⁴¹ Ančić, »Cistercitska opatija u Topuskom«, str. 35.

⁴² *...quod magister Ladislaus filius Thutus a buna parte, ab altera veto vir religiosus frater Guillermus abbas monasterii Thoplicensis ... quod si ipse magister Ladislaus cum adiutirio suo et dicti monasterii predium Chultich...*, CD 12, dok. 202., str. 266. Zahvaljujem kolegici Ani Novak na informaciji.

darstva. Naime, čini se da su mnoga kasnija sela (*villae*) nastala upravo na način da je stanovništvo nekog predija, tj. posjeda, gravitiralo k njegovu središtu, te bi se postupno u tom gravitacijskom središtu formiralo selo.⁴³ Prema tome, dok se u ranijoj fazi razvoja društveno-ekonomskih struktura u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu obično razlikuju *predium* i *villa*, kasnije se većina predija postupno pretvara u sela, ili se jednostavno stapa sa selom u blizini kojega se nalazi.⁴⁴ Slični procesi su se vjerojatno odigrali i na prostoru Čuntića, pa su se dotadašnje raštrkano stanovništvo postupno počelo grupirati u organizirano selo uz rječicu Petrinjčicu, tj. na prostoru na kojemu i danas postoji istoimeno naselje.

Kada se Čuntić ponovno spominje u srednjovjekovnim izvorima 1382. godine već se nalazi u vlasništvu kneza Jurja Cudara.⁴⁵ Prema ispravi koja je sačuvana kao transumpt u kasnijoj ispravi iz 1387. godine, a prema kojoj je kralj Ludovik I. naložio 25. ožujka 1382. godine Zaladskom kaptolu da obavi reambulaciju posjeda Petrinje, zabilježeno je da je Čuntić već tada bio posjed kneza Juraja Cudara. Iako to u izvorima nije osvjedočeno ipak se može pretpostaviti da su plemeniti Cudari iskoristili novu krizu koja se sredinom 14. stoljeća zahvatila cistercitsku opatiju te su se domogli i samoga Čuntića.⁴⁶ Preuzimanje Čuntića svakako im je olakšalo njegovo pretvaranje u predij.

Štoviše, zanimljivo je primijetiti da se prigodom jednog od sljedećih spomena Čuntića, 1485. godine, Čuntić ponovno spominje kao predij što ga je zagrebački biskup Osvald Thuz izuzeo iz Gradačkog vlastelinstva i predao svome kaštelanu u Petrinji.⁴⁷ U to je doba Čuntić već ušao u sastav Sisačkog vlastelinstva, odnosno Zagrebačkog kaptola.

5. ZAKLJUČAK

U zaključku se može reći da je Čuntić jedno od najstarijih naselja na prostoru današnje Banovine koje je vrlo vjerojatno postojalo i prije prvog pisanog spomena 1211. godine. Prostor današnjeg Čuntića, prije dolaska cistercita 1206. Godine, bio

⁴³ Gajer, »Posjedi Zagrebačkoga kaptola«, str. 14.

⁴⁴ István Szabó, »The Praedium. Studies on the Economic History and History of Settlement of Early Hungary«, *Agrártörténeti szemle*, tom. 5, supl., Budapest, 1963., str. 1.-3.

⁴⁵ CD 16, dok. 235., str. 287.

⁴⁶ O ovome više vidi u prilogu Ane Novak u ovome Zborniku.

⁴⁷ ...*Uti OSVALDUS ... Castellano suo Petrinensi 1485. Preadium Chultich à Capitulo collatum, pluráque alia, iin appertinentiis Bonorum Gradecz...*, Balthasaris Adami Kercselich, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis. Partis primae. Tomus I.*, Zagreb, 1770. (reprint: Zagreb, 1994.), str. 193.; Paškal Cvekan, »Postanak sela i župe Čuntić«, *Župa Hrvatski Čuntić: jučer – danas – sutra*, Sisak, 1993., str. 19.

je dio velikoga vlastelinstva hrvatskog hercega u Gori, te su na njemu vrlo vjerojatno živjeli neslobodni ljudi, kmetovi (*servi*). Po prvi puta se Čuntić spominje 1211. godine u svečanom privilegiju, tj. darovnici, kralja Andrije II. kojom je obdario novoosnovanu cistercitsku opatiju u Topuskom. Iako nije sačuvana izvorna isprava ostao je sačuvan njezin prijepis u »Knjizi povlastica samostana svete Marije u Topuskom«, koja se danas nalazi u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, unutar fonda *Protocola varia*. Ušavši u sastav novoosnovanog cistercitskog vlastelinstva postao je Čuntić jedna od gospodarskih jedinica toga vlastelinstva, te je postupno, vrlo vjerojatno krajem 13. i početkom 14. stoljeća, pretvoren u predij.

POPIS IZVORA I LITERATURA

IZVORI:

- Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, fond: *Protocola varia*
- Tade Smičiklas (ur.), *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 3, 5 i 6, Zagreb, 1903., 1905. i 1906.

LITERATURA:

- Josip Adamček, »Nemiri na posjedima Topuske opatije sredinom XVI. stoljeća«, *Historijski zbornik*, vol. 21/22, Zagreb, 1968.-1969., str. 283.-308.
- Mladen Ančić, »Cistercitska opatija u Topuskom do pretvaranja u komendu«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 27, Zagreb, 1994., str. 29.-42.
- Mladen Ančić, »Cistercians in Thirteenth Century Croatia«, *Mediaevistik*, vol. 10, Salzburg, 1997., str. 205.-218.
- Mladen Ančić, »Vlastelinstvo hrvatskoga hercega u Gorskoj županiji«, *Povijesni prilozi*, sv. 15, Zagreb, 1996., str. 201.-240.
- Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica, 1994.
- Josip Buturac, »Povijesni priegled redovništva u Hrvatskoj«, *Croatia Sacra*, vol. 20/21, Zagreb, 1943., str. 11.-12.
- Pál Engel, *The Realm of St Stephen*, London-New York, 2001.
- Paškal Cvekan, »Postanak sela i župe Čuntić«, *Župa Hrvatski Čuntić: jučer – danas – sutra*, Sisak, 1993.
- Radovan Gajer, »Posjedi Zagrebačkoga kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 11, br. 1, Zagreb, 1978., str. 5.-102.
- Hrvoje Kekez, »Cistercians and nobility in medieval Croatia: the Babonići kindred and monasteries of Topusko (Toplica) and Kostanjevica (Land-

- strass) in the 13th and early 14th centuries», *Cîteaux: commentarii cistercienses*, tom. 61, fasc. 2-4, Forges-Chimay, 2010., str. 257.-278.
- Hrvoje Kekez, *Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća*, doktorski rad, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2012.
 - Vjekoslav Klaić, »Dva priloga za povjest cistercićanskoga samostana u Topuskom«, *Vjestnik Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog arkiva*, vol. 3, Zagreb, 1901., str. 263.-264.
 - Balthasaris Adami Kerceselich, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis. Partis primae. Tomus I.*, Zagreb, 1770. (reprint: Zagreb, 1994.)
 - Ivan Kukuljević-Sakcinski, »Opatija b. d. M. u Topuskom«, *Književnik: časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti*, vol. 1, Zagreb, 1864., str. 78.-89.
 - Michael von Kunnits, *Povijesno topografski opis mineralnog kupališta Topusko*, Topusko, 1827. (reprint: 1997.)
 - Emilij Laszowski, »K povijesti opatije Topuske«, *Vjestnik Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog arkiva*, vol. 1, Zagreb, 1899., str. 199.-200.
 - Emilij Laszowski, »Prilog za povijest opatije topuske«, *Starine JAZU*, vol. 32, Zagreb, 1907., str. 92.-130.
 - C. H. Lawrence, *Medieval Monasticism: Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages*, London-New York, 1989.,
 - Šime Ljubić, »Topusko (Ad fines)«, *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*, vol. 1, br. 2, Zagreb, 1880., str. 1.-11.
 - Ana Novak, *Topusko u razdoblju od dolaska cistercita do kraja srednjega vijeka*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008.
 - Ana Novak, *Gorski arhiđakonat Zagrebačke biskupije od 1334. do 1501. godine (Povijesni razvoj crkvenoadministrativnog područja)*, doktorski rad, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011.
 - Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. III, Split, 1965.
 - Martin Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London, 2000.,
 - István Szabó, »The Praedium. Studies on the Economic History and History of Settlement of Early Hungary«, *Agrártörténeti szemle*, tom. 5, suppl., Budapest, 1963.
 - Radovan Šiljak, *Kloster dann Abtei und Schloss Toplica (Topoczka) nun Topusko*, Croatia Zeitschrift, Agram 1840.
 - Ivan Krstitelj Tkalčić, »Cistercitski samostan u Topuskom«, *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*, vol. 2, br. 1, Zagreb, 1896.-1897., str. 110.-129.
 - Milan Turković, *Povijest opatija reda cistercita u Hrvatskoj-Slavoniji i Dalmaciji*, Sušak, 1936.

CISTERCIANS AND ČUNTIĆ IN THE YEAR 1211

The village of Čuntić is one of the oldest settlement in today's Banovina region, which is placed in central Croatia. It was first mentioned as the possession Čultić (*Chvltych*) in the year 1211 in the charter of King Andrew II of Hungary. By that charter king Andrew II gave many possessions, including Čuntić, to the recently founded Cistercian monastery in Topusko (Toplica). The original charter was not preserved but its transcription was preserved in the »Book of privileges of the monastery of Saint Mary in Topusko« (*Liber privilegiorum monast. B. V. Mariae de Toplica*). That book is now kept in Archbishopric's archive in Zagreb. In spite of the first mention in 1211, it is very likely that Čuntić existed even earlier, and that it was a essential part of a estate, belonging to the Duke of Croatia in medieval Gora county. In this paper author discusses the position and relevance of Čuntić in the estate of the Duke of Croatia in medieval county of Gora, as well as contextualize the meaning of Čuntić as the part of the estate of the newly founded Cistercian abbey in Topusko. Further more, Čuntić's influence on the economy and development of the Cistercian estate is in special focus. Finally, the author describes social groups which lived in the medieval county of Gora in the first half of 13th century, i.e. in the period of the first mention of Čuntić.

Key words: Čuntić, Cistercians, Topusko, 1211, Andrew II of Hungary, Middle Ages